

ANALIZA DOSTOPNOSTI MALEGA GRADU V KAMNIKU

UDK 728.8
COBISS 1.01 izvorni znanstveni članek
prejeto 15.1.2008

ACCESSIBILITY ANALYSIS OF MALI GRAD CASTLE IN KAMNIK

izvleček

Na podlagi arheoloških podatkov in stavbnih ostankov Malega gradu v Kamniku iz 12. in 13. stoletja sem analiziral dostopnost posameznih prostorov znotraj gradu. Zdi se, da je sprememba načina komunikacije znotraj gradu ključno vplivala na razporeditev funkcionalnih prostorov. Še zanimivejši je primer iz konca 13. stoletja. Mesto najdb ključev in ključavniških mehanizmov nedvomno kaže, da so prebivalci gradu nadzirali in omejevali tudi komunikacije znotraj gradu.

Oba primera jasno kažeta vpliv arhitekture na vsakdanje življenje. To dejstvo smo v prispevku uporabili kot interpretativno orodje v arheologiji.

abstract

On the basis of archeological data and building remains at Mali grad in Kamnik, dating from the 12th and 13th centuries, I analysed the accessibility of individual rooms inside the Castle. It seems that a change in communication inside the castle was a key influence on the arrangement of functional rooms. Even more interesting is a case from the end of the 13th century. The place in which keys and lock mechanisms were found indicates beyond doubt that the residents of the Castle restricted communications also inside the building itself.

Both cases clearly show the influence of architecture on everyday life. We employ this fact as an interpretative tool in archeology in this article.

ključne besede:

arheologija, srednji vek, grajska arhitektura, analiza dostopnosti

key words:

archeology, the middle ages, castle architecture, accessibility analysis

Analizirani arheološki podatki so bili pridobljeni v več desetletjih izkopavanj na Malem gradu v Kamniku, vendar so bili šele v zadnjih letih podrobneje ovrednoteni. Zaščitna arheološka izkopavanja na Malem gradu v Kamniku so potekala kampanjsko, od leta 1976 do 1995. V zadnjih letih izvajam vrednotenje visoko srednjeveškega gradiva, ki izvira iz izkopavanj od leta 1986 (1).

Srednjeveški Kamnik se je ponašal z dvema gradovoma, ki ju danes imenujemo Mali grad in Stari grad. Vendar sta ti poimenovanji nastali šele ob koncu srednjega veka. Analiza pisnih virov je pokazala, da je poimenovanje Mali grad nastalo v času, ko je bilo prvotno grajsko jedro že porušeno, v uporabi pa je bil le zahodni del gradu z bivalnim stolpom. Mali grad je bil starejši, večji in pomembnejši od Starega gradu.

Kot prvo omembo kamniških gradov običajno navajamo letnico 1202 in znameniti duo castella de Staine (2). Vendar sta se Bertold II. Andeški in neki njegov ministerial že dobrega pol stoletja pred tem, leta 1149, naslovila kot comes Bertoldus de Stein in Karol de Stein (3). Uporaba imena Stein je v tem obdobju zanesljiv argument za obstoj gradu [Krahe, 2002: 14-16; Burger, 2006: 108-110].

V drugi polovici 12. stoletja se je dokončno oblikoval gospostveni center v Kamniku. Na Malem gradu so Andeški grofje naselili bavarsko družino nižjih plemičev. Konec 12. stoletja in v prvi četrtini 13. stoletja je Mali grad postal

središče nove družinske veje Andeško-Meranskih. Odraž tega sta malograjska kovnica denarja in splošen gospodarski razcvet Kamnika od druge polovice 12. in v 13. stoletju.

Da so Andeški, kadar so se mudili na Kranjskem, kot sedež uporabljali ravno kamniški Mali grad, dokazuje tudi listina o poravnavi med patriarhom Bertoldom Andeškim in vojvodo Ulrikom Spanheimskim, ki je bila podpisana v malograjski kapeli. Zgolj za predstavo o pomembnosti dogodka, ga morda lahko primerjamo na primer s podpisom kake pogodbe med današnjima ministrskima predsednikoma Slovenije in Hrvaške [Štular 2006 in tam navedeni literatura ter viri].

Dosedanje analize gradiva iz grajskega jedra so potrdile domneve o dinamičnem razvoju življenja na gradu od 11. do 15. stoletja. Zgodnjesrednjeveško fazo opredeljuje predvsem grobišče, datirano v 10. stoletje ali začetek 11. stoletja.

Na istem mestu je nastal grad, katerega obstoj dokazuje niz arhitekturnih elementov in posameznih arhitekturnih členov. Najstarejši arhitekturni člen malograjske kapele je verjetno nastal konec 11. stoletja. Takratni grad lahko opišemo kot skalni grad (nem. Felsenburg), kakršne so gradili predvsem v 11. in 12. stoletju [Krahe, 2002: 88-89]. Tudi poimenovanje Stein je značilno za gradove visokega plemstva iz konca 11. in začetka 12. stoletja [Burger, 2006: 108-110]. Tako lahko z določeno gotovostjo gradnjo umestimo v konec 11. stoletja.

Obsežne prezidave gradu, ko je bila površina gradu več

kot podvojena, označujejo drugo visoko srednjeveško fazo. Te gradbene dejavnosti so z vrsto arhitekturnih elementov in arheoloških najdb datirane v konec 12. ali začetek 13. stoletja [Štular 2005 in tam navedena literatura].

Težje opredeljivo je prenehanje uporabe grajskih prostorov, a kot pravi pisni vir, je bilo leta 1444 grajsko poslopje na Malem gradu že zapuščeno.

Vrednotenje arheološkega gradiva v večji meri potrjuje orisan razvoj Malega gradu [Štular, 2007]. Vendar so arheološki viri, bolj kot za premikanje letnic in faz, pomembni za prepoznavanje podrobnosti iz vsakdanjega življenja na gradu. Ena takšnih je namembnost prostorov in nadzor nad gibanjem v gradu.

Arheološki podatki o namembnosti prostorov

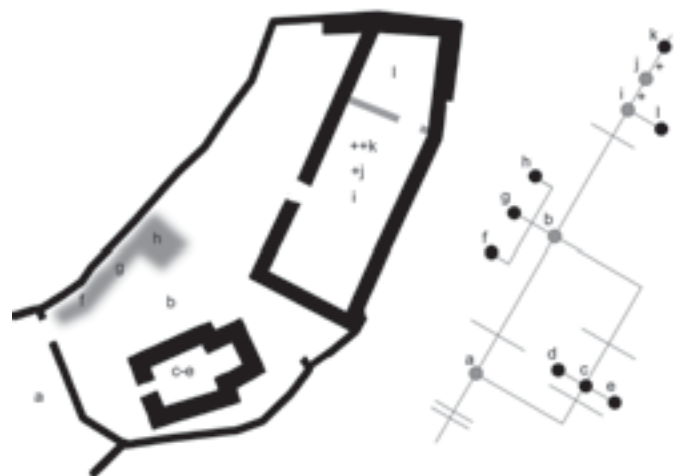
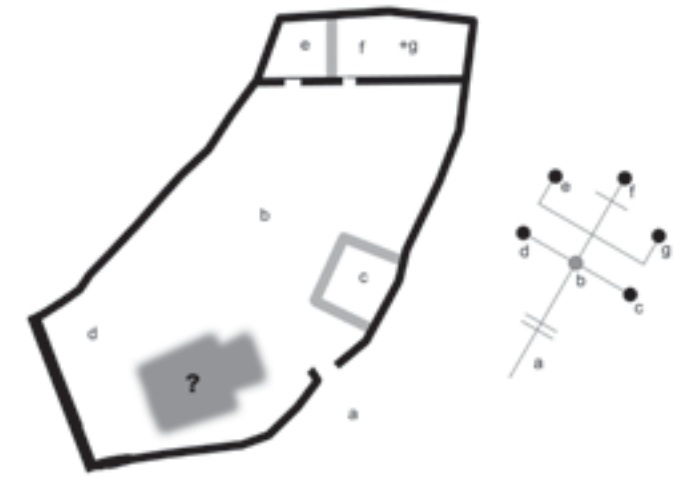
Prvotni obseg gradu iz 12. stoletja se je torej v 13. stoletju podvojil (slika 1). Pri tem je območje prvotnega gradu postalo grajsko jedro, dograjeno je bilo predgradje, kar je običajen stavbni razvoj.

Žal arheoloških in pisnih virov o življenju na gradu iz prve polovice 13. stoletja, ko je bil grad upravno središče za skoraj polovico današnje Slovenije, ni. Primerjam pa lahko uporabo prostora ob koncu 12. stoletja s tisto iz konca 13. stoletja.

Najpomembnejši vir o gradu v 12. stoletju so arhitekturne ostaline. Gre za enodelne zidove, grajene iz boljše ali slabše obdelanih kvadrov s posameznimi deli, grajenimi v t. i. tehniki ribja kost. Zidovi so bili debeli približno 1 meter, le jugozahodna stena je bila debela 1,7 metra.

Grajsko obzidje je bilo postavljeno na sam rob skalne police in je zato nepravilnega tlorisa. Grad je imel t. i. stranski vhod, do katerega je vodila pot po robu skalne police. Vhod je dodatno varoval približno 5,4 metra širok in 8 metrov globok obrambni jarek, ki je še danes prepoznaven kot zajeda v skalni osnovi.

O notranjosti gradu imamo razmeroma malo podatkov. S tlorisa je razvidna lega grajskega palacija, edine zidane stavbe iz tega obdobja (slika 2: e, f, g). Debelina zidov, ohranjena svetlobna lina in primerjave z boljše ohranjenimi stavbami pričajo, da je šlo najverjetneje za dvonadstropno stavbo. Možen je tudi obstoj tretjega nadstropja, ki pa bi imel najverjetneje lesene stene. Ohranjeni ostanki ožgane gline pričajo o predelni steni v pritličju, ki tudi pojasnjuje vhoda, razvidna v tlorisu.

Slika 1: Tloris arhitekturnih ostalin Malega gradu. Temno je prikazana 1. gradbena faza (12. stoletje), svetlo 2. gradbena faza (13. stoletje).

Figure 1: Plan of the architectural remains of Mali grad Castle. Dark areas show the first construction phase (12th century), light areas the second construction phase (13th century).

Slika 2: Tloris Malega gradu v 12. stoletju (levo) in analiza dostopnosti (desno). Črke so notne oznake prostorov. S temnimi krogi so označeni končni prostori; dvojna prečna črta predstavlja branjen dostop, enojna nadzorovan dostop.

Figure 2: Ground plan of Mali grad in the 12th century (left) and accessibility analysis (right). Rooms are uniformly designated by letters. Small dark circles designate final rooms; double transverse lines signify defended access; a single line, surveyed access.

Slika 3: Tloris jedra Malega gradu v 13. stoletju (levo) in analiza dostopnosti (desno). Oznake kot pri sl. 2.

Figure 3: Ground floor of Mali grad Castle core in the 13th century (left) and accessibility analysis (right). Designations as in Fig. 2.

Neposredno o dejavnostih na gradu s konca 12. stoletja pričajo ostanki, ohranjeni na nepozidanem delu gradu ob vhodu (slika 2: c). Zdi se, da je tam stal objekt s kuriščem, zgrajen iz lesa in gline v tehniki predalčenja. V kontekstu visoko srednjeveškega gradu tovrsten objekt bržčas lahko interpretiramo kot delavnico grajskega kovača, ki ni nujno stavba. Lahko bi šlo zgolj za večnamenski prostor na dvorišču, pokrit ali obdan s steno in prislonjen k obzidju. Drobne arheološke najdbe na istem mestu – šilo, nož in brus – pričajo tudi o drugih rokodelskih dejavnostih, ki jih lahko pričakujemo na gradu.

Grajsko dvorišče je dvodelno, saj je zahodni del (slika 2: d) že z geomorfologijo skalne osnove oddeljen od osrednjega dvorišča (slika 2: b).

V arheoloških plasteh iz konca 13. stoletja sta bila v severnem delu gradu najdena veriga in kavelj za obešanje kotla. Sodim torej, da so bili v tem delu kuhinjski prostori (slika 3: l). To interpretacijo potrjuje tudi najdba odlomka lončenega pekača v istem prostoru (slika 5).

Odlomek srpa, železna zagozda in čohalo (slika 5), odkrite v bližini vhoda, interpretiram kot shranjevanje orodja ob vhodu v pritličje grajskega palacija (slika 3: i).

V južnem delu palacija je bilo dokumentiranih skupaj pet kupov zoglenega zrnja poljščin. Poljščine so ležale nad zoglenelimi ostanki lesenega stropa, kar dokazuje, da gre za kaščo v prvem nadstropju palacija (slika 3: j). Shranjevanje poljščin v kamnitih stavbah na gradovih ni izjema, tak je tudi primer na spodnjeavstrijskem gradu Dunkelstein [Kühtreiber, 2006: 157–160]. Razporeditev poljščin – en mešan kup in štirje večji kupi posameznih pridelkov – znotraj shrambe se dobro ujema na primer z razporeditvijo poljščin v sicer leseni kašči lokalnega fevdalca v vasi LaGravette v jugozahodni Franciji

Slika 4: Kason, lesen zaboj za shranjevanje žit. Šentviška planota, Prapetno Brdo 14 (foto: B. Laharnar).

Figure 4: Kason, a wooden container for storing grain. Šentviška planota, Prapetno Brdo 14 (photo: B. Laharnar).

iz 11. stoletja. Ena stran te kašče je bila rezervirana za večji kup oluščene pšenice, na drugi strani pa so bile različne žitarice in stročnice v manjših razdelkih lesenega recipienta [Ruas idr., 2005]. Slednjega si lahko predstavljamo kot leseno skrinjo z razdelki, kakršne so dokumentirane tudi v slovenskih etnoloških kontekstih druge polovice 20. stoletja (slika 4).

Razširjeni zidovi, sočasne primerjave [prim. Makarovič, 1988; Krahe, 2002: 103–105] in lega nekaterih drobnih predmetov dokazujejo, da je imel grajski palacij v tem obdobju poleg pritličja zagotovo še vsaj dve nadstropji (slika 3: j, k). V najvišjem nadstropju so bili torej bivalni prostori, kar posredno potrjuje tudi lega nekaterih arheoloških najdb.

Vrsta arheoloških ostankov dokazuje, da so se rokodelske dejavnosti odvijale v jugozahodnem delu grajskega jedra (slika 3: f, g, h).

Na grajskem dvorišču so bili najdeni tudi trije ključi, ključavniški kretnici in zapah z vodili. Dva ključa sta bila najdena tik ob zidu drugega palacija, nekaj metrov od vhoda. Nedvoumna je tudi lega tretjega ključa in zapaha z vodili. Ti so bili odkriti v prvotni legi, ob vhodu v grajsko jedro. Pri tem velja pojasniti, da so takratni ključavniški mehanizmi omogočali le zaklepanje z notranje strani vrat (slika 6).

Znotraj grajskega jedra je stala tudi grajska kapela (slika 3: c, d, e). Redka, a nikakor izjemna, je dvonadstropnost kapele. Zgornje nadstropje naj bi služilo grajskemu gospodu in njegovi družini, spodnje nadstropje ostalim prebivalcem gradu. V kleti je kripta. Arhitektura torej poudarja družbene razlike med prebivalci gradu [prim. Krahe, 2002: 62]. Ta t. i. dvojna kapela ima zanimivo zgodovino, tako raziskav kot uporabe.

Zgolj kot zanimivost lahko omenim, da arheološke raziskave potrjujejo popularne predstave o "umazanem" srednjem veku. Grajsko dvorišče je bilo sicer utrjeno z maltnim estrihom. Toda tega je na koncu 13. stoletja prekrivala 5- do 10-centimetrska plast blata, pomešanega s tudi več desetletij starimi odpadki.

Analiza dostopnosti

Arhitekturni ostanki preteklih družb vsebujejo materialne dokaze o tem, kako so ljudje, bodisi kot posamezniki bodisi kot skupnost, ustvarjali svoje grajeno okolje in ga s tem prilagajali svojim biološkim in družbenim potrebam. Ena od metod interpretacije tovrstnih podatkov je analiza dostopnosti.

Prostorska sintaksa je skupno ime za analitični pristop, skupek računalniških programov in konceptualnega okvira, s pomočjo katerih identificiramo, primerjamo in interpretiramo konfiguracijo prostora. Tehniko so razvili s pomočjo antropološkega opazovanja sprva manjših "živih" naselbin in kasneje tudi posameznih gospodinjstev [Hillier, 1996; Hanson, 1998]. Od različnih tehnik je za arheološke kontekste najprimernejša t. i. analiza dostopnosti (ang. access analysis).

Z analizo dostopnosti dokumentiramo vzorce možnega gibanja in negibanja ter tako prepoznavamo stike med obema. Osnovna enota opazovanja je vsak konveksen prostor. Ta je definiran kot prostor, v katerem so iz vsakega dela vidni vsi ostali deli. Vsak konveksen prostor je povezan z drugim konveksnim prostorom. Načini teh povezav omogočijo opis razvrstitve (ang. configurational description), ki ni nič drugega kot način, s

katerim je sistem prostorov medsebojno povezan. Tako pridemo do vzorca, ki omogoča obravnavo sistema prostorov namesto skupka posameznih prostorov [Cutting, 2003: 3–4].

Zaradi razmeroma enostavnega tlorisa sem analizo dostopnosti Malega gradu izdelal analogno, s pomočjo svinčnika in papirja torej.

Analiza je privedla do nekaterih zanimivih zaključkov. Skladno s pričakovanji je vzorec dostopnosti gradu iz 12. stoletja razmeroma enostaven (slika 2). Izpostavim lahko temeljni pravili:

1. prestižni bivalni prostori so kar najbolj umaknjeni ter
2. prostor rokodelskih dejavnosti je kar najdostopnejši.

Umaknjenost oziroma zasebnost bivalnih prostorov se navadno uporablja kot aksiom, s pomočjo katerega arheologi določijo bivalne prostore [Allen, 1999: 107–109; Mathieu, 1999: 124, 134–136; Richardson, 2003: 134–140; Cutting, 2003: 3–4; sl. 5.161: B]. Kakovostni arheološki podatki z Malega gradu to tezo potrjujejo.

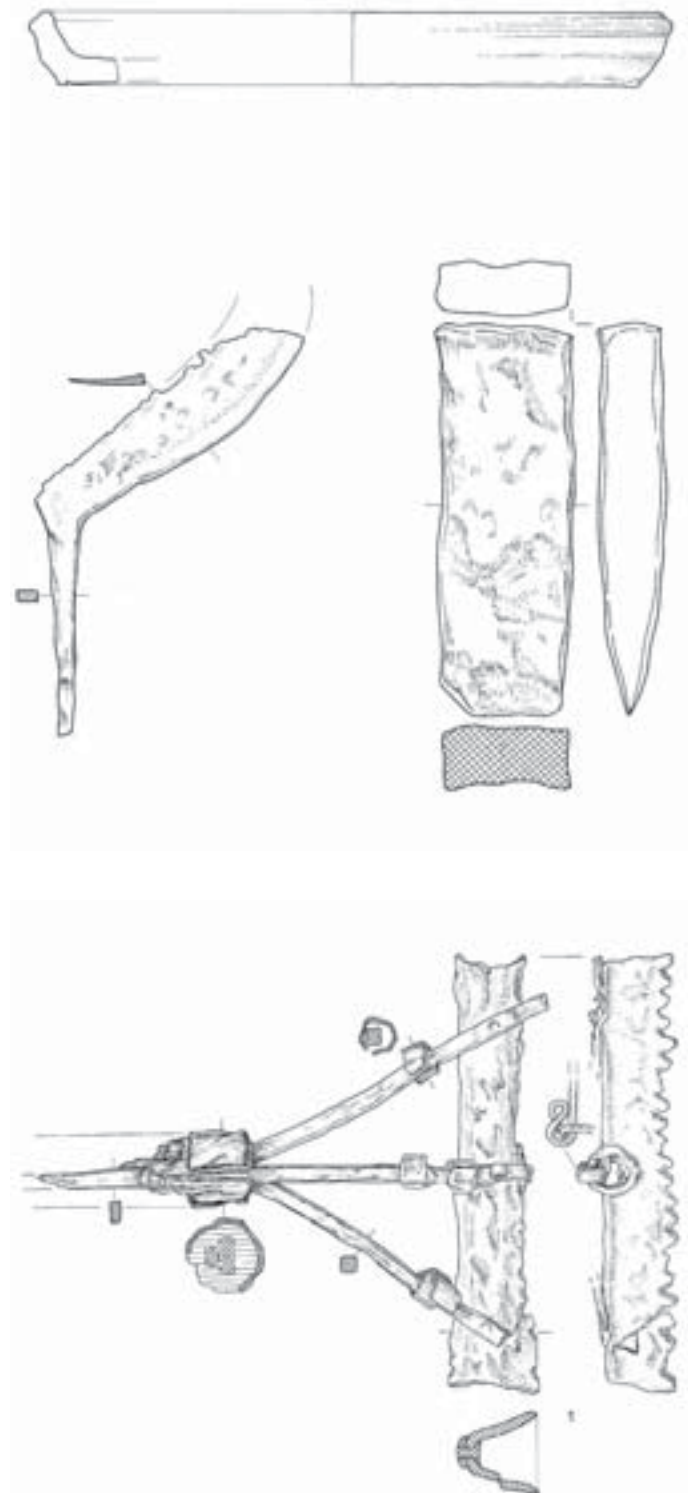
Tudi dostopnost območja rokodelskih dejavnosti lahko razložim. Za visoki srednji vek je namreč značilno pretežno samozadostno gospodarstvo. Središče takšne samozadostne gospodarske enote pa je predstavljal ravno grad. Na gradu so torej opravljali vsaj nekatere izmed tehnološko najzahtevnejših dejavnosti, na primer kovaštvo. Javnost prostora te dejavnosti dokazuje, da je grajski kovač zadovoljeval tudi potrebe bližnje okolice, vsaj naselbine pod gradom. V nasprotnem primeru bi ta dejavnost lahko potekala na primer v jugozahodnem vogalu grajskega dvorišča.

Razporeditev prostorov in gibanje sta bila ob koncu 13. stoletja močno spremenjena (slika 3). Največja sprememba je seveda dejstvo, da prostor moje analize v tem času predstavlja le del gradu, grajsko jedro. To pomeni, da so bile obrambne naprave, ki so grajske prebivalce varovale pred morebitnimi napadalci, pomaknjene na južni del malograjskega hriba.

Kljub temu sta temeljni pravili ostali v veljavi. Rokodelske dejavnosti so kar najbolj javne, bivalni prostori so umaknjeni v zasebnost. Kuhinja je fizično ostala na istem mestu, a je zaradi prezidav pomaknjena globlje v prostor zasebnosti. Območje rokodelskih dejavnosti je bilo premaknjeno v neposredno bližino novega vhoda v predgradje. Resda je bil premik potreben tudi zaradi izgradnje večjega palacija, toda vsaj dva dejavnika kažeta, da je na novo umestitev vplivala ravno bližina vhoda. Najprimernejši prostor bi bil namreč ravninski del dvorišča pred palacijem samim. Hkrati postavitev tik ob posvečenem prostoru grajske kapele kaže, da je bila funkcionalnost najpomembnejše vodilo pri umeščanju objektov znotraj gradu.

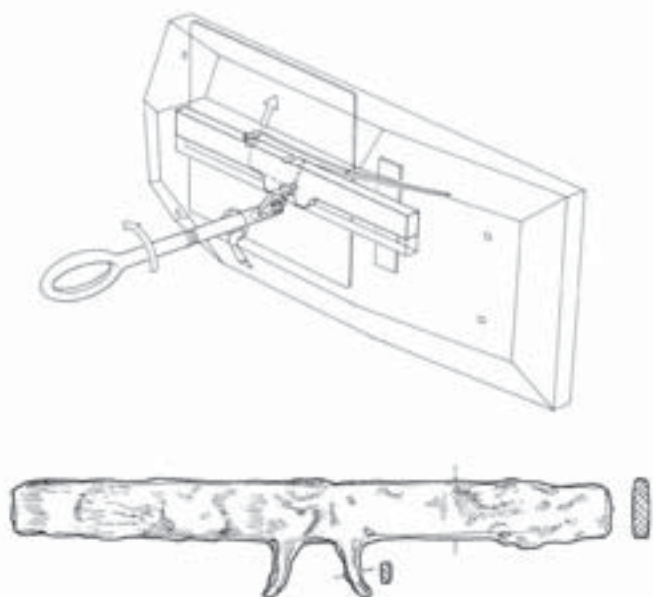
Pomenljiv pa je podatek, da je celotno poslopje palacija dodatno varovano s ključavniškimi mehanizmi. Seveda odsotnost dokazov o zaklepanju palacija v 12. stoletju ni dokaz o neuporabi podobnih mehanizmov. Vendar kar dvoje vhodov v pritličje palacija, sicer neobičajno za ta čas, potrjuje domnevo o lažji dostopnosti teh prostorov.

Za nadaljnje arheološke interpretacije je pomembna tudi ugotovitev, kaj so prebivalci gradu poleg lastne varnosti najbolj varovali. Zaloge hrane. Seveda bi hranjenje živil v prvem nadstropju grajskega palacija lahko pojasnjevali tudi s

Slika 5: Mali grad, lončeni pekač (zgoraj), odlomek železnega srpa (sredina levo), železna zagozda (sredina desno) in železno čohalo za nego konj (spodaj). M 1:3, risali T. Korošec in D. Knific-Lunder.

Figure 5: Mali grad Castle, earthenware baking tin (above), a fragment of an iron sickle (centre left), iron wedge (centre right) and iron currycomb (below). Scale 1:3, drawn by T. Korošec and D. Knific-Lunder.

Slika 6: od zgoraj navzdol: shema delovanja kretnične ključavnice (levo), fotografija ščitne plošče ter mehanizem kretnične ključavnice skrinje (desno). Spodaj: Mali grad, kretnica (levo) in ključ (desno); železo, M 1:2, risala D. Knific-Lunder.

Figure 6: above: scheme of functioning of a switch lock (left), photograph of a protective plate and switch lock mechanism of a chest (right). Below: Mali grad, switch (left) and key (right), scale 1:2, drawings by D. Knific-Lunder.

primernostjo razmeroma zračnega in primerno temperiranega prostora. Toda kar dvakratno varovanje s ključavniškimi mehanizmi kaže, da je bilo varovanje zaloga hrane zelo pomembno. Tako pomembno, da je bilo gibanje znotraj Malega gradu skrbno nadzorovano.

Takšno interpretacijo posredno pojasnjujejo sicer nekoliko mlajši pisni viri. Mali grad je bil po vsej verjetnosti v drugi polovici 14. stoletja in prvi polovici 15. stoletja t. i. ganerbnji grad. To pomeni, da je imelo grad v lasti in posesti hkrati več oseb, navadno članov iste rodbine. Če je bilo podobno tudi ob koncu 13. stoletja, bi tako lahko pojasnili potrebo po nadzoru gibanja znotraj gradu.

Razlaga zapletenega sistema dostopa do grajske kapele je možna le s poznavanjem širšega konteksta. Poleg tega problematika grajske kapele še ni v celoti pojasnjena. Zadostuje naj pojasnilo, da je sistem dostopa do grajske kapele ob koncu 13. stoletja predstavljal le prežitek iz časov, ko je grad nekje do sredine 13. stoletja služil kot občasno bivališče visokega plemstva.

Zaključek

Analiza dostopnosti, ki temelji na dobrih arheoloških podatkih, je omogočila nekatere interpretacije življenja na gradu v 12. in 13. stoletju. Da je grad kot celota dobro branjen, ni presenečenje, kljub nekaterim pomislekom raziskovalcev v zadnjih desetletjih. Bivalni prostori najpomembnejših prebivalcev gradu so umaknjeni čim globlje v zasebnost in hkrati dodatno varovani. Nasprotno je delovni prostor grajskega kovača postavljen čim bližje vhodu. Očitno so njegove usluge uporabljali tudi ljudje izven gradu, ki jih je kazalo ustaviti čim bližje vhodu. Nevsakdanji pa je položaj iz konca 13. stoletja. Breme obrambe je takrat prevzel novozgrajeni stolp. Toda najemniki gradu so hranili grajske zaloge hrane za zapahnjene vrati grajskega jedra in zaklenjenimi vrati grajskega palacija. Kot kaže, je bila hrana težko dostopna dobrina tudi za nekatere prebivalce gradu, gibanje znotraj gradu pa zato skrbno nadzorovano.

Na koncu želim opozoriti na nekatera področja arheoloških raziskav, kjer je nujen interdisciplinarni pristop arheologije in arhitekture. Prepletenosti obeh ved lahko sledimo od samih začetkov arheologije. Prvotno so arheologi pogosto usmerjali raziskave predvsem v odkrivanje in preučevanje arhitekturnih ostankov. Pri preučevanju gradov je to še danes pogosta metoda. Na drugi strani tudi arhitekti včasih uporabijo izsledke arheoloških raziskav. Tak primer je ljubljanski Ferantov vrt avtorja prof. Edvarda Ravnikarja. Arhitekt je nad temelji rimskega Foruma utelesil rotundo v fasadi sodobne hiše. Na mestu, kjer je prej stala tudi Plečnikova rojstna hiša, je arhitekt našel stik s tradicijo in pri tem ostal moderen.

Toda v članku sem uporabili drugačen pristop k interdisciplinarnosti obeh ved. Ta temelji na v modernih družbenih znanostih vse širše sprejeti tezi, da grajeno okolje odseva družbene, politične, simbolne in ideološke družbene vidike. Grajeno okolje v mnogih družbah predstavlja kontekst, v katerem se odvija večina človekovih dejavnosti. Novejše raziskave poudarjajo aktivno vlogo arhitekture v družbi. To hkrati pomeni, da je grajeno okolje večpomensko, kar lahko

prepoznamo v arhitekturi sami ali v opremi, ki skupaj usmerjata vedenje posameznika v določenih okoliščinah. Življenski krog posamezne stavbe od gradnje, uporabe, predelave in končnega uničenja ali opustitve je tako prežet s spreminjajočimi se pomeni, ki so vse pogostejše v središču analiz grajenega prostora [Zuckerman, 2007: 4-5; glej tam navedeno literaturo]. Ta izhodišča lahko konkretiziram s praktičnim primerom uporabe. Gre za koncept t. i. krizne arhitekture (ang. *crisis architecture*), s katerim Driessen [1995: 65-76] skuša prepoznati hipne arhitekturne posege, ki so odgovor na kratkoročne družbene ali kulturne spremembe. O krizni arhitekturi govorimo, ko so izpolnjeni naslednji pogoji:

- zmanjšanje vložka energije v vzdrževanje in konstrukcijo arhitekture,
- sprememba osnovnega načrta,
- sprememba osnovne funkcionalnosti.

V arhitekturnih spremembah med 12. (slika 2) in 13. stoletjem (slika 3) na Malem gradu ne morem govoriti o krizni arhitekturi. Toda kompleksnost vhoda v grajsko kapelo (slika 3: d, c, e), ki sem jo omenil, kaže elemente krizne arhitekture v 13. stoletju. To potrjujejo tudi drugi izsledki, ki pričajo o degradaciji Malega gradu iz gradu visokega plemstva v manj pomemben grad. Zgolj novo metodološko izhodišče torej omogoča nove spoznavne možnosti raziskovanega gradiva. O uporabnosti tovrstnega interdisciplinarnega pristopa za arheološke raziskave zato ne dvomim.

To je arheološki pogled. Kot ne-arhitekt lahko domnevam, da bi poznavanje, prepoznavanje in upoštevanje čim več različnih vidikov vplivanja arhitekture na posameznika in družbo tudi modernemu arhitektu lahko koristilo.

Opombe

Opomba (1): Besedilo članka je dopolnjeno besedilo izbranega poglavja doktorske disertacije. Naveden je le izbor literature.

Opomba (2): ... dva kamniška gradova [prevod avtor].

Opomba (3): ... "grof Bertold iz Kamnika" in "Karl iz Kamnika" [prevod avtor].

Viri in literatura

- Allen, R. (1999): The Pageant of History: A Re-interpretation of the 13th-century Building at King John's House, Romsey, Hampshire, *Medieval Archaeology. Journal of the Society for Medieval Archaeology* 43, 74–114.
- Burger, D. (2006): Höhenburgen des 11. und frühen 12. Jahrhunderts in der Fränkischen Schweiz und ihren Nachbarregionen, *Forschungen zu Burgen und Schlössern* 9, Neue Forschungen zum frühen Burgenbau, 105–122.
- Cutting, M. (2003): The Use of Spatial Analysis to Study Prehistoric Settlement Architecture, *Oxford Journal of Archaeology* 22 [1], 1–21.
- Driessen, J. (1995): 'Crisis architecture': some observations on architectural adaptations as immediate responses to changing socio-cultural conditions. *Topoi* 5: 63–88.
- Hanson, J. (1998), *Decoding Homes and Houses*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Hillier, B. (1996), *Space is the Machine: a configurational theory of architecture*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Krahe, F.-W. (2002): *Burgen und Wohntürme des deutschen Mittelalters*, Thorbecke, Stuttgart.
- Kühtreiber Karin, Alfred Galik in Michela Popovtschak 2006, *Archäologisch erschließbare Nutzungsräume und -areale in der Burg Dunkelstein, Niederösterreich - Ein Vorbericht. - V: Martin Krenn in Alexandra Krenn-Leeb (ur.), Castrum Bene 8. Burg und Funktion. Archäologie Österreichs Spezial* 2, 145–164.
- Makarovič, G. (1988): Gamberk o stanovanjski kulturi, *Varstvo spomenikov* 30, 125–133.
- Mathieu, J. R. (1999): New Methods on Old Castles: Generating New Ways of Seeing, *Medieval Archaeology. Journal of the Society for Medieval Archaeology* 43, 115–160.
- Richardson, A. (2003): Gender and Space in English Royal Palaces c. 1160-c. 1547: A Study in Access Analysis and Imagery, *Medieval Archaeology. Journal of the Society for Medieval Archaeology* 48, 131–166.
- Ruas, M.-P. et al (2005): An 11th century a.d. burnt granary at La Gravette, south-western France: preliminary archaeobotanical results, *Vegetation History and Archaeobotany* 14, Springer, Berlin / Heidelberg, 416–426.
- Štular, B. (2005): Lončenina s kamniškega Malega gradu, *Arheološki vestnik* 56, 435–452.
- Štular, B. (2006): Mali grad večji in starejši, *Kamniški zbornik* 18, Kamnik, 223–233.
- Štular, B. (2007): Ovrednotenje arheoloških podatkov iz Malega gradu v Kamniku, Neobjavljena doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani.
- Zuckerman, S. (2007): Anatomy of a Destruction: Crisis Architecture, Termination Rituals and the Fall of Canaanite Hazor. *Journal of Mediterranean Archaeology* 20.1, 3–32.